

ד"ר מרדכי הלפרין

גילוי דעת-תורה בענין מיתת המוח
שני גילויי-דעת של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל
ויבל"א הגר"ש אלישיב לפני "ניסוי הכבשה" ולאחריו

- א. מבוא
 ב. שני גילויי-דעת בענין מיתת המוח
 ג. שלש שיטות
 1. ועדת הרבנים להשתלות ומועצת הרה"ר
 2. הגר"ש וולדינברג והגר"ש וואזנר
 3. הגרש"ז אויערבאך
 ד. חזרתו הראשונה של הגרש"ז א
 ה. ניסוי הכבשה
 ו. חזרתו השניה של הגרש"ז א
 ז. גילוי-דעת הלכתי אחרון

א. מבוא

בתחילת תשמ"ז הגישה ועדת ההשתלות שמונתה ע"י הרבנות הראשית את המלצותיה. הועדה כללה תלמידי חכמים ורבנים מחוגים שונים, ולפי קביעת הרבנים הראשיים צורפו אליה שני רופאים שתחום התמחותם כולל רפואה והלכה¹. הועדה שמעה חוות דעת של מומחים במרכז הרפואי שערי-צדק בירושלים וקיימה פגישה עם בכירי הרופאים בבית החולים הדסה בעין כרם. הועדה המליצה לקבוע כי בתנאי בקרה קפדניים, מוות מוחי-נשימתי (הפסקת הנשימה באופן בלתי הפיך המאומת על ידי קביעה ברורה של מות גזע המוח) אכן מוגדר כמוות על פי ההלכה. מסקנות הועדה הוצגו בפני מליאת מועצת הרבנות הראשית ואושרו (עם שינויים קלים) פה אחד על ידי המועצה ביום ב', א' במרחשון תשמ"ז.²

לפני פרסום החלטת הרה"ר, פנה חבר ועדת ההשתלות הרב ד"ר אברהם שטינברג לגר"ש וייס זצ"ל (בעל המנחת יצחק וגאב"ד העדה החרדית בירושלים), והציע להמציא לו נתונים רפואיים עדכניים בנושא לשם דיון

1. הועדה כללה את שני הרבנים הראשיים לישראל – הגר"א שפירא והגר"מ אליהו, וכן חברי מועצת הרה"ר – הגר"ש ישראלי, הדיין גרד"ג גולדברג (חתן הגרש"ז אויערבאך), הגר"מ לאו, הגר"ש שלוש, והרופאים ד"ר א' שטינברג והרב ד"ר מ' הלפרין.
 הגר"א וולדינברג התבקש והסכים להשתתף בדיני הועדה, אך בגלל סיבות השמורות נמנע מלכבוא לשיבות ולדיונים.
 כמו כן, חלק מגדולי הפוסקים סירבו ליטול חלק בדיון חשוב זה, כשהסיבה העיקרית היתה חוסר אמון בהסכמים עם הממסד הרפואי, לאור נסיון לא מעורר בעבר. (ראה מ' הלפרין, הרפואה המודרנית בראי ההלכה, סקידה חרשית 6, 33-44 (1987) בעמ' 42-43 שם.)
 2. הנוסח המלא של החלטת מועצת הרבנות הראשית מובא בספר אסיא ו, עמ' 27-32.

הלכתי חדש³. הגר"י וייס לא רצה לדון בעצמו בנדון, אך הביע את רצונו לדון בנושא יחד עם הגרש"ז אויערבאך וצ"ל ויבל"א הגר"ש אלישיב⁴. אירגון הדיון המשותף לא הסתייע, אך שלושת הגאונים הנ"ל נמנעו מלהגיב בפומבי לטוב או למוטב על החלטת מועצת הרבנות הראשית. שתיקה זו נמשכה קרוב לחמש שנים.

השתיקה נשברה בעקבות טענה פומבית של רב מפורסם בארה"ב, על פיה תומך הגרש"ז אויערבאך בפסיקת מועצת הרה"ר המכירה במוות מוחי. התעוררה אז סערה בעולם התורה בארה"ב ומועצת גדולי התורה של אגודת ישראל בארה"ב שלחה משלחת רבנים לישראל לברר מהן באמת עמדות הגרש"ז והגר"ש"א.

ב. שני גילויי-דעת בעניין מיתת המוח

בעקבות הסערה וביקור משלחת הרבנים מארה"ב, נוסח גילוי דעת תורה בעניין מיתת המוח ונחתם ביום י"ח מנחם אב תשנ"א ע"י הגרש"ז אויערבאך וצ"ל ויבל"א הגר"ש אלישיב. גילוי-דעת זה יוגדר להלן כ"גילוי הדעת הראשון".

בס"ד יום ח"י מנ"א תנש"א

נתבקשנו לגלות דעתינו, דעת תורה, בענין השתלת הלב או שאר איברים לצורך חולה מסוכן בזמן שלב התורם פועם ומוחו כולל גזע המוח אינו מתפקד כלל הנקרא "מיתת המוח" - דעתינו שאין שום היתר להוציא אף אחד מן איבריו ויש בזה משום שפיכת דמים.

שלמה זלמן אויערבאך יוסף שלום אלישיב

גילוי הדעת הראשון פורסם כמודעה לעיתונות החרדית, ופורסם כעבור שבעה שבועות⁵. הסתו עבר, הגשם חלף הלך לו, ואז, כעבור חודשים רבים (ד' אייר תשנ"ב), נכתב ונחתם גילוי דעת חדש בנושא ע"י שני הגאונים הנ"ל.

3. לאור מה שפסק הגר"י וייס שנים רבות קודם לכן במנחת יצחק חלק ה, סי' ז-ח.
 4. א' שטינברג, קביעת רגע המוות – סקירת עמדות, אסיא נג-נד, עמ' 5-16, לעיל עמ' 277-288.
 5. יתד נאמן, י"ב בתשרי תשנ"ב (20.9.91) עמוד ראשון. צילום כתב היד עם חתימות הגאונים נמצא בידי הרב פרופ' א"ס אברהם (בעל הנשמת אברהם) שליט"א.

בס"ד ד' אייר תשנ"ב

נתבקשנו לגלות דעתינו, דעת תורה, בענין השתלת הלב לצורך חולה מסוכן, וכן בענין השתלת שאר איברים לצורך חולים שיש בהם סכנה – הנה כל זמן שהוא מונשם ולב התורם פועם, ואפילו במקרה שכל מוחו כולל גזע המוח אינו מתפקד כלל, הנקרא "מיתת המוח", עם כל זה דעתנו שאין שום היתר להוציא אף אחד מן איבריו, ויש בזה חשש שפיכת דמים.

שלמה זלמן אויערבאך
יוסף שלו' אלישיב

גילוי הדעת האחרון פורסם גם הוא בעתונות החרדית⁶. גילוי הדעת האחרון נוסח מחדש ונמסר לפרסום בעקבות שינוי עקרוני מסויים שחל בדעת הגרש"ז אויערבאך, שינוי שבעקבותיו נפוצו בארץ ובחו"ל שמועות מוטעות על פיהם חל שינוי גם הלכה למעשה בעמדתו של הגרשז"א⁷.

המעייין בשני גילויי הדעת יבחין שיש ביניהם כמה הבדלי נוסח כשבגילוי הדעת המאוחר הדברים חודרו והובהרו יותר. בנוסף להבדלי הנוסח, קיים גם הבדל מהותי. בנוסח האחרון הוחלפה מילה משמעותית אחת: "משום".

בגילוי הדעת הראשון נאמר לגבי מי שנמצא במוות מוחי, שיש בהוצאת איבריו "משום שפיכות דמים", דהיינו מדובר במעשה רציחה לכל דבר⁸, בעוד שבגילוי הדעת המאוחר נאמר שבהוצאת איבריו יש "חשש שפיכות דמים". הוי אומר שאף כי אין היתר להוציא ממנו אברים, בכל זאת המוציא איננו דאי רוצח אלא ספק בלבד.

מה עומד מאחורי השינוי המהותי הזה בנוסח גילוי הדעת? להבהרת הדברים נועדה סקירה קצרה זו.

ג. מוות מוחי – שלש שיטות

על משמעותו ההלכתית של מוות מוחי קיימות היום בעולם התורה שלש שיטות עיקריות: שיטת ועדת הרבנים להשתלות שהתקבלה ע"י מועצת

6. **יתד נאמן**, ח' באב תשנ"ב (7.8.92) עמוד ראשון. גילוי הדעת המודפס פורסם בצמוד לצילום כתב היד החתום ע"י הרבנים הגאונים. ביומן המודיע, ט"ו באב תשנ"ב (14.8.92) צוטט פסק ההלכה הזה מילה במילה בתוך ידיעה מאת סופר המודיע, תחת הכותרת: "פוסקי הדור חוזרים וקובעים כי אסור בהחלט להשתיל לב כל עוד הוא פועם."

7. ב' ברקוביץ, **יתד נאמן**, שם.

8. כך היא משמעות הביטוי "יש בו משום..." בש"ס ובפוסקים.

הרבנות הראשית, שיטת הגרא"י ולדינברג והגר"ש וואזנר, ושיטת הגרש"ז אויערבאך.⁹

שיטה ראשונה: ועדת הרבנים להשתלות ומועצת הרה"ר

שיטה זו מתבססת על דברי החת"ם סופר¹⁰ והגר"מ פיינשטיין זצ"ל¹¹ ופרשנותם לסוגיית הגמ' ביומא פה, א. לדעתם הפסקת הנשימה באופן בלתי הפיך מהווה את הסימן ההלכתי העיקרי לקביעת מוות. בעבר וגם כיום בתנאים רגילים, אי-ההפיכות של הפסקת הנשימה מתאשרת על ידי העדר פעילות לב בפרק זמן נדרש. אולם היום כשניתן לאשר את אי-ההפיכות של הפסקת הנשימה באמצעות בדיקות המדגימות את מותו של גזע המוח שהוא המרכז המפעיל את הנשימה הטבעית, אין שום סיבה שלא להסתפק באישור אי-הפיכות זו באמצעות קביעת מות המוח. במיוחד לאור העובדה שהיו לא פעם טעויות נדירות בקביעת מוות לבבי-נשימתי, בהם קם "המת" לתחיה, בעוד שלא הודגמו עד היום טעויות כאלה אחרי קביעת מוות מוחי-נשימתי.

שיטה שניה: הגרא"י ולדינברג זצ"ל¹² ויבל"א הגר"ש וואזנר¹³

שיטה זו מתבססת בעיקרה על שיטת החכם צבי¹⁴, על פיה דווקא הפסקת פעילות הלב היא הסימן ההלכתי הקובע מוות. לשיטה זו, השימוש בבדיקת נשימה נובע מרגישותה הרבה של בדיקת הנשימה, רגישות העולה במידה רבה על השיטות העתיקות לקביעת הפסקת פעילות הלב, ולא ממעמדה ההלכתי של הנשימה. לכן, בימינו כאשר ניתן לודא במדויק אם הלב פועם או שזדל, אין תחליף לבדיקת פעילות הלב, וכל עוד הלב פועם האדם נחשב כחי לכל דבר.

שיטה שלישית: שיטת הגרש"ז אויערבאך

הגרש"ז אויערבאך לא הכיר במוות מוחי-נשימתי כשלעצמו. אך הוא דן במוות מוחי מצד אחר לגמרי:

9. שיטתו של הגר"ש אלישיב לא מוזכרת כאן עקב אי בהירות מסויימת וקוצר הבנתי. מצד אחד הגרש"א תתם ככתב ידו גם על גילוי הדעת האחרון יחד עם הגרש"א. מצד שני שמעתי אומרים בשמו דברים שונים מעט, אף שלא ראיתם כתובים על ידו אחרי ניסוי הכבשה. עקב קוצר הבנתי נמנעתי מצירופו כאן, לא לשיטת הגרש"ז אויערבאך ולא לשיטת הגרא"י ולדינברג והגר"ש וואזנר.

10. שו"ת חת"ם סופר יו"ד, שלח.

11. ראה: אגרות משה חלק יורה דעה ג, סי' קלב; ספר אסיא ו, עמ' 29, בהע' 17. חיווק להבנה זו בדעת הגרמ"פ נלמד ממכתבו המאוחר לד"ר בניד, ספר אסיא ז, עמ' 148-148א. וראה שם עוד בעמ' 148ב-148.

12. ספר אסיא ז, עמ' 149-162.

13. ספר אסיא ז, עמ' 163-165.

14. שו"ת חכם צבי סי' ער-עז.

הלכה פסוקה היא כי יתכנו מקרים בהם אדם (או חיה) יהא מוגדר כמת על פי ההלכה אפילו אם לבו ממשיך לפעום. הדוגמא הבולטת ביותר היא המשנה במס' אהלות¹⁵ "הותזו ראשיהם – אף על פי שמפרכסין טמאין (טומאת מת)". הרחבת דין זה לדוגמאות נוספות מובאת במסכת חולין¹⁶ וברמב"ם¹⁷. המשותף לכל המקרים הללו הוא שהאדם שנחבל באחד האופנים הללו נחשב כמת אפילו אם עדיין אברי גופו מפרכסים ולבו ממשיך לפעום. אם מצב כזה מתרחש בין כותלי בית החולים, לדעת הגרש"ז אויערבאך ניתן על פי ההלכה להשתמש בלב הפועם של ההרוג¹⁸. אין ספק שמצב כזה איננו מצוי כלל ואינו מהווה אפשרות מעשית להשתלת לב.

הגרש"ז אויערבאך, כפי שהסביר לשואליו באותם הימים, הבין את דין המשנה בצורה רחבה יותר. על פי הבנתו מוות של המוח כולו, שווה מבחינה הלכתית, להתזת הראש. חשוב לשים לב כי לשיטת הגרש"ז מוות מוחלט של המוח קובע מוות הלכתי למרות שהלב פועם, ושלא כדעת החכם צבי.

אולם לגבי מצב של מות המוח, הגרש"ז למד כך רק להלכה ולא למעשה. הרב פרופ' אברהם מסר לו בצדק כי בדיקות האנגיוגרפיה (בדיקת זרימת דם למוח) שהיו קיימות אז אינן מוחלטות ו"קשה להסתמך בוודאות על בדיקה או בדיקות הבאות לקבוע שיש העדר מוחלט של זרימת דם למוח וכתוצאה מכך שיש רקבון של המוח"¹⁹. הלכה למעשה לגבי מוות מוחלט של כל המוח אמר הגרש"ז אויערבאך לרב פרופ' א"ס אברהם²⁰ "שעד שיחליטו גדולי הדור שחולה כזה נקרא מת, חייבים להמשיך להזינו ולטפל בו ככל חולה המחוסר הכרה, ולו יצוייר שיצטרך לעשות את זה ע"י חילול שבת, צריך לעשות כן. אך כמובן אין לעשות שום פעולת החייה". עכ"ל.

15. אהלות פרק א משנה ו.

16. חולין כא, א.

17. טומאת מת פ"א הלכה טו.

18. בניגוד לדעתו החריגה של הרב י. בלידשטיין, הדרום לג (תשל"א), 75-73, המבדיל בין מצב של מיתה גמורה לבין מצב של התזת הראש שאמנם מטמאה מחיים, אך אין זו מיתה. לשיטת הרב בלידשטיין כמובן אסור להשתמש בלב של מותז ראש, שהוא נחשב כחי למרות שבאותה שעה הוא כבר מטמא טומאת מת. אמנם אין דבריו מסתברים כלל, שכן משמעות המשנה שהותזו ראשו כלול בגדר המוזכר בראש המשנה: שיצאה נפשו, וא"כ דינו כמת לכל דבר. וכן מבואר באגרות משה יו"ד ח"ב, קע"ד ענף א'. ולשון המשנה בחולין ט, א, עד שתמות או עד שיתזו את ראשה, הכוונה עד שתידום ללא כל תנועה (עפ"י הכתוב "וימת לבו" – ש"א כה, לז), או עד שיתזו את ראשה, אף שאיננה דוממת אלא מפרכסת כונב הלטאה שכבר יצאה נפשה.

19. לשון פרופ' א"ס אברהם בנשמת אברהם כרך רביעי (השלמות לד' חלקי השו"ע) חלק יו"ד, סי' שלט, ס"ק א, עמ' קלו.

20. נשמת אברהם כרך רביעי (השלמות לד' חלקי השו"ע) חלק יו"ד, סי' שלט, ס"ק א, עמ' קלח.

ד. חזרתו הראשונה של הגרש"ז אויערבאך

שנים ספורות לאחר פרסום החלטת מועצת הרבנות הראשית הובאו לידיעתו של הגרש"ז אויערבאך ידיעות בעיתונות הכללית ופירסומים בספרות הרפואית, על פיהם "נשים בהריון שמתו מוות מוחי לפי כל ההגדרות, ושהרופאים המשיכו להנשימן, להזינן ולטפל בהם עד שנולד (בניתוח קיסרי) ילד חי ובריא"²¹. כתוצאה ממידע זה חזר בו הגרש"ז מסברתו המקורית והבהיר כי לאור המידע הזה "יש הוכחה נגד המוות המוחי מגמ' ערכין ז, א. שכן מבואר שם, שמעוברת שמתה מוות טבעי, עוברת תמיד מת לפנייה, ולפי הידוע כיום ניתן ליילד עובר חי מאשה מעוברת שנקבע לה מוות מוחי. ומה שמתירה הגמ' שם לחלל שבת כדי לקרוע את כריסה של מעוברת לצורך הצלת הולד, וכתב שם רש"י דזימנין דאיהי מייאת ברישא, חילק הגאון (שליט"א) [וצ"ל] בין אשה שישבה כבר על המשבר, שאז ניתן במדה רבה הקשר החיוני בין האם לעובר, ולכן יתכן לעיתים שהאם תמות קודם העובר, לבין מעוברת בשלבי הריון מוקדמים יותר, שאז תמיד העובר מת קודם. ולכן סבר הגאון (שליט"א) [וצ"ל] שלא יעלה על הדעת שמעוברת שמתה תוכל ללדת ילוד חי"²².

מכאן הסיק אז הגרש"ז כי בנטילת איברים ממי שליבו פועם יש משום שפיכות דמים גם אם הוא מת מוות מוחי מלא.

בעקבות טענה פומבית של רב אורתודוקסי מפורסם בארה"ב, על פיה תומך הגרש"ז אויערבאך בפסיקת מועצת הרה"ר המכירה במוות מוחי²³, התרחשה בעולם התורה בארה"ב סערה. מבחינת העיתוי, הסערה פרצה אחרי חזרתו הראשונה של הגרש"ז, בעת שסבר להלכה כי גם מוות מוחי מלא של כל תאי המוח איננו מוות כלל, כמוכח מסוגיית ערכין לאור הדיווחים הרפואיים על לידת ולדות חיים לנשים הרות ש"מתו" מוות מוחי. משלחת רבנים מארה"ב נפגשה עם הגרש"ז והגרשי"א, וביום ח"י מנחם אב תשנ"א חתמו הגרש"ז והגרשי"א על גילוי הדעת הראשון בו נקבע כי בהוצאת איברים ממי שמת מוות מוחי (וליבו פועם) יש "משום שפיכות דמים", דהיינו שמדובר במעשה רציחה לכל דבר. בעיתונות החרדית פורסם גילוי הדעת הזה כעבור שבעה שבועות²⁴.

21. נשמת אברהם כרך רביעי (השלמות לד' חלקי השו"ע) חלק י"ד, סי' שלט, ס"ק א, עמ' קלו-קלז, עם הפניות לספרות הרפואית.

22. א' שטינברג, קביעת רגע המוות – סקירת עמדות, אסיא נג-נר, עמ' 5-16, לעיל עמ' 277-288.

23. בעקבות דעתו של אותו רב מפורסם, בסיון תש"ן פרסמה הסתדרות הרבנים של ארה"ב (RCA) נוסח 'צואה מחיים' שכלל קביעה חד-משמעית שהמוות המוחי הוא מוות ע"פ ההלכה (שטינברג, שם). פרסום זה יחד עם קביעתו הפומבית של אותו רב, חוללו את הסערה בארה"ב.

24. יתד נאמן, י"ב בתשרי תשנ"ב (20.9.91) עמוד ראשון.

ה. ניסוי הכבשה

בעקבות פרסום גילוי הדעת הראשון נפגש הרב פרופ' שטינברג פעמים אחדות עם הגרש"ז אויערבאך. במפגשים אלו הסביר הגרש"ז את פסק ההלכה בגילוי הדעת על פי ההוכחה ממסכת ערכין כנגד ההכרה במות המוחי. במהלך הדיון עם הגרש"ז בכל זאת עלה ספק בנכונות ההוכחה הזו, לאור העובדה שבימינו נשתנו התנאים הרפואיים וקיימים אמצעי החיאה משוכללים כולל מכשירים להנשמה מלאכותית שלא היו בזמן חז"ל. משום כך עלה הספק שמא למרות הגמרא בערכין, בכל זאת בזמננו יתכן שמעוברת שמתה בודאות לפני שישבה על המשבר, בכל זאת תוכל ללדת ולד חי. אם כן, מתבטלת הוכחת הגרש"ז מהסוגיא בערכין. כדי לברר את הספק ביקש הגרש"ז אויערבאך מהרב פרופ' שטינברג ומהרב י' שפרן לבצע ניסוי רפואי שיוכל להראות אם יש ממש בספק הנדון²⁵.

הרעיון הניסויי היה לקחת כבשה בשבוע הריון מתקדם. בחדר ניתוח וטרינרי לנתק את ראשה מגופה תוך כדי חסימת כלי הדם הצוראיים, מתן הנשמה מלאכותית ומתן טיפול תרופתי נמרץ לשמירה על לחץ הדם. לאחר המתנת פרק זמן משמעותי לילד את הכבשה כרותת הראש בניתוח קיסרי.

אם הנסיון יצליח ויולד טלה חי, אמר הגרש"ז, תשלל ההוכחה מסוגיית ערכין. שהרי התזת ראש קובעת מוות לכל הדעות כמבואר בעדויות (א, ו), ולידת הטלה החי תוכיח שבתנאי הנשמה וטיפול נמרץ בן ימינו אפשרי שהאם תמות לפני העובר גם טרם ישיבה על משבר.

ניסוי הכבשה בוצע בחורף פעמים (בחדש שבט תשנ"ב)²⁶. הניסוי הראה שניתן ליילד טלה חי זמן משמעותי אחרי התזת ראש הכבשה ההרה, ובכך הוכיח שבתנאי הנשמה וטיפול נמרץ בן ימינו אפשרי שהאם תמות לפני העובר גם טרם ישיבה על משבר.

25. א' שטינברג שם.

26. בימים ד' שבט וי"ז שבט תשנ"ב. שטינברג שם

ו. חזרתו השנייה של הגרש"ז אויערבאך

בעקבות ניסוי הכבשה כתב הגרש"ז אויערבאך לבעל הנשמת אברהם²⁷:

"לפי זה נתבטלה ההוכחה שלי מזה שאמרו בגמ' דעובר קדים ומיית, וצריכים לומר שאם האמא צמודה למכונת הנשמה יכול שפיר העובר להשאר חי גם לאחר מיתת האם. אולם למעשה אין זה משנה כלל את המסקנה הקודמת שעדיין יש חשש²⁸ של הזזת הגוסס ... ובא"י אסור.

מהו בדיוק ה"חשש" שנשאר, הסביר הגרש"ז אויערבאך לרב פרופ' שטיינברג²⁹:

"באופן עקרוני, אדם שמוחו כולו מת באופן מוחלט, כשאינן אף תא חי במוחו, ייתכן שהוא מת אף אם לבו פועם על ידי מכשיר הנשמה. ... אין אדם שמוחו מת נחשב כמת אלא אם הוכח באופן מוחלט וללא כל ספק, שכל המוח כולו מת. מות גזע המוח הוא הכרחי אבל לא מספיק, היינו בהיות גזע המוח חלק מהמוח, ברור שגם הוא צריך להיות מת כדי שהאדם יחשב כמת, אבל אין זה מספיק לקבוע מותו של האדם אם הוכח רק שגזע המוח מת, אלא צריך שיוכח שכל המוח כולו מת דווקא. ... אי לכך, אדם שהרופאים קבעו שמוחו מת בכל הדרכים הידועות כיום [תשנ"ד], אבל הוא עדיין מונשם באופן מלאכותי וליבו פועם – דינו כספק מת ספק גוסס.³⁰"

ז. גילוי-דעת הלכתי אחרון

בחזרתו השנייה, חזר הגרש"ז לעמדתו המקורית, על פיה מוות של כל תאי המוח פירושו מוות של החולה כמי שהותו ראשו, אלא שברמת המציאות, גם אם נקבע מוות מוחי ע"י הרופאים, עדיין קיים ספק אם באמת כל תאי המוח מתו. מחמת ספק זה הגדיר הגרש"ז ספק מת ספק גוסס את מי שנקבע

27. נשמת אברהם כרך רביעי (השלמות לד' חלקי השו"ע) חלק יו"ד, השלמה לסי' שלט סעיף א, עמ' קעה. וראה עוד במכתבו של הגרש"ז א לד"ר שולמן מיום י' כסלו תשנ"ה (אסיא נ, עמ' 122, לעיל עמ' 328) "שמי שמת מות מוחי, לפי דין תוה"ק עדין דינו כספק גוסס...".

28. ההרגשה שלי – מ"ה.

29. א' שטיינברג, קביעת רגע המוות – סקירת עמדות, אסיא נג-נד, עמ' 5-16, לעיל עמ' 277-288. בישיבה יזומה על ידו, הודיע לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשנת חייו האחרונה, כי את דעתו המוסמכת הברורה בנושא קביעת מוות יש לראות במאמרו המקיף הזה של ד"ר שטיינברג, ומשום כך אף בקש ממני לפרסם את המאמר בהקדם.

30. כי הבדיקות הרפואיות הקיימות אינן מספקים ודאות מלאה למות כל תאי המוח, ולכן מכלל ספק לא יאננו. אלא שהספק אינו בין חי למת, אלא לכלל היותר בין גוסס למת.

כי מת מוות מוחי, וממילא כל הפוגע בו עובר על ספק [או חשש] שפיכות דמים.

לאחר ניסוי הכבשה וחזרת הגרשז"א לעמדתו המקורית, הופצו שוב שמועות מוטעות בציבור. הופץ כאילו חזר בו הגרשז"א לא רק מהדין העקרוני אלא גם מהאיסור המעשי על הוצאת איברים ממי שמוחו חדל מלפעול. בעקבות שמועות אלו, נחתם גילוי דעת אחרון ע"י הגרשז"א והגריש"א שפורסם גם הוא בעתונות החרדית³¹. גילו הדעת היה הפעם דומה לגילוי הדעת הראשון. דומה, אבל לא זהה. המעיין בשני גילויי הדעת יבחין שיש ביניהם כמה הבדלי נוסח כשבגילוי הדעת המאוחר הדברים חודדו והובהרו יותר. בנוסף להבדלי הנוסח, קיים גם הבדל מהותי. בנוסח האחרון הוחלפה מילה משמעותית אחת: "משום".

בגילוי הדעת הראשון נאמר לגבי מי שנמצא במוות מוחי, שיש בהוצאת איבריו "משום שפיכות דמים", דהיינו מדובר במעשה רציחה לכל דבר³², בעוד שבגילוי הדעת המאוחר נאמר שבהוצאת איבריו יש "חשש שפיכות דמים". הוי אומר שאף כי אין היתר להוציא ממנו אברים, בכל זאת המוציא איננו ודאי רוצח אלא ספק בלבד, ובפעולתו, אם כן, אין בה אלא חשש, דהיינו ספק שפיכות דמים.

הבדל זה מובן היטב לאור הסבריו של הגרשז"א אויערבך בכתב ובע"פ לפרופ' אברהם, לד"ר שולמן, ולפרופ' שטינברג. נראה כי בכך מתבארת נכונה דעתו של הגרשז"א אויערבך וצ"ל לאחר חזרתו לעמדתו המקורית.

המעייין יבחין כי יתכנו מצבים בהם יהיה לא רק הבדל הלכתי תיאורטי אלא גם הבדל הלכתי מעשי בין סברת הגרשז"א לפני ניסוי הכבשה לבין סברתו לאחריו וחזרתו לעמדתו המקורית. כך אכן כתב הרב פרופ' שטינברג בסוף מאמרו³³, מאמר עליו עבר פעמים רבות עם הגרשז"א אויערבך לפני שהגרשז"א אישרו ובקש ממני לפרסמו³⁴. דיון מפורט יותר בסוגיא ההלכתית רפואית ואפיון מצבים אלו, חורג ממסגרת סקירה זו.

מקור: קביעת רגע המוות, עמ' 265-273, 2007

31. יחד נאמן, ח' באב תשנ"ב (7.8.92) עמוד ראשון. גילוי הדעת המודפס פורסם בצמוד לצילום כתב היד החתום ע"י הרבנים הגאונים, וצוטט בהמודיע ביום ט"ו באב תשנ"ב (14.8.92).

32. כך היא משמעות הביטוי "יש בו משום..." "בש"ס ובפוסקים.

33. שטינברג שם, בפרק המסקנות, פסקה 2, ד, (לעיל עמ' 287).

34. ראה גם הע' 29 לעיל.